

مجلس شورای اسلامی و لزوم ارزیابی تأثیرات قانون

در مرحله تقنین

علی صابری^{۱*}، هادی طحان‌نظیف^{۲**}

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۳۰

نوع مقاله: پژوهشی

DOI: 10.22034/qjplk.2021.238

چکیده

امروزه ارزیابی تأثیرات قانون فرایند بسیار مهمی است که در روند قانونگذاری باید به آن توجه شود. به منظور تحقق این فرایند، نهادهای مختلفی باید ایفای نقش کنند. از مهم‌ترین نهادهایی که در کشورهای مختلف در این زمینه باید وظایفی را انجام دهند، مجالس قانونگذاری کشورها هستند. حال سؤال این است که در جمهوری اسلامی ایران مجلس شورای اسلامی با توجه به وظایف و اختیارات خود چه جایگاهی در تحقق فرایند ارزیابی تأثیرات قانون دارد؟ برای پاسخگویی به این پرسش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی بیان خواهد شد که مجلس شورای اسلامی با توجه به وظیفه قانونگذاری و نظارت که بر عهده دارد و نیز ظرفیت ساختاری بخش‌های مختلف مجلس، می‌تواند مهم‌ترین نقش را در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون بر عهده داشته باشد. در این زمینه مجلس شورای اسلامی می‌تواند از نظرهای گروه‌های مدنی و کمک سایر نهادها نیز برای ارزیابی تأثیر قانون بهره ببرد.

واژگان کلیدی: ارزیابی تأثیرات قانون، قانون، قانونگذاری، مجلس، نظارت.

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

* Email: alisaberi1108@gmail.com

استادیار حقوق عمومی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

** Email: Tahan@isu.ac.ir

Islamic Consultative Assembly & the Necessity of Regulatory Impact Assessment in the Legislative Stage

Ali Saberi ^{1*} & Hadi Tahan nazif ^{2**}

1- Master of Public Law Student, Imam Sadegh University, Tehran, Iran

2- Assistant Professor of Public Law, Imam Sadegh University, Tehran, Iran

Abstract

Today, Regulatory Impact Assessment is a very important process that must be considered in the legislative process. In order to take place, various institutions must play a role. One of the most important institutions is the legislative body of each country. This is observed in many countries that have to perform their duties in this field. Now focusing on the Islamic Republic of Iran's legal system, the main question is: "what is the position of the Islamic Consultative Assembly in terms of its duties and powers in the implementation of the process of Regulatory Impact Assessment?" To answer this question, using a descriptive-analytical method, it will be stated that the Islamic Consultative Assembly, considering its legislative and oversight duties, as well as the structural capacity of different parts of the Assembly, can play the most important role in the process of Regulatory Impact Assessment. In this regard, the Islamic Consultative Assembly can use the views of civic groups and the help of other institutions to Regulatory Impact Assessment.

Keywords:

Parliament, Legislation, oversight, Regulatory Impact Assessment, Law.

---

* **Email:** alisaberi11008@gmail.com

** **Email:** Tahan@isu.ac.ir

Corresponding Author

مقدمه

ارزیابی تأثیرات در گسترده‌ترین مفهوم، فرایند تشخیص تأثیرات واقعی یا مورد انتظار حاصل از توسعه بر عوامل اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی است، زیرا توسعه خواسته یا ناخواسته بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد؛ این امر ممکن است پیش از اتخاذ تصمیم یا پس از اتخاذ و اجرای آن صورت پذیرد. ارزیابی تأثیرات پیش از اتخاذ تصمیم تأثیرات بالقوه تصمیمات را به‌عنوان بخشی از برنامه‌ریزی طراحی، تصویب و اجرا، پیش‌بینی می‌کند. ارزیابی تأثیرات پس از اجرای تصمیم، تأثیرات و پیامدهای واقعی اجرای تصمیم را تعیین می‌کند و در صورت نیاز برای تقویت عملکرد صحیح و تأمین اطلاعات لازم برای طراحی بهتر مداخلات و تصمیمات آتی به‌کار گرفته می‌شوند (زرشکن عابد، ۱۳۸۷: ۱۲).

با توجه به تعریف بیان‌شده از ارزیابی تأثیرات، می‌توان وضع قوانین را نیز به‌عنوان اتخاذ تصمیمات مهمی در نظر گرفت که خواسته یا ناخواسته بر عوامل اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارد و همان‌گونه که تصمیمات پیش و نیز پس از اتخاذ باید ارزیابی شوند، قوانین نیز در دو سطح باید ارزیابی شوند؛ پیش از تصویب و پس از تصویب. ارزیابی در سطح اول، ارزیابی معطوف به آینده است. در این ارزیابی پیش از اتخاذ تصمیم‌های تقنینی، آثار بالقوه و احتمالی قانون بررسی می‌شود. با این اقدام تصویر بهتری از آثار اراده‌شده توسط قانونگذار به‌دست می‌آید و این امکان فراهم می‌شود که راه‌حل مناسب‌تری برای رفع مشکلی که قانون در پی رفع آن است، توسط قانونگذار ارائه شود. ارزیابی سطح دوم، ارزیابی معطوف به گذشته است. این ارزیابی زمانی انجام می‌گیرد که قانون به اجرا گذاشته شده است. هدف از این ارزیابی این است که پس از اجرای قانون مشاهده شود در واقعیت اجتماع چه رخ داده و این قانون چه تأثیراتی را از خود برجا گذاشته است؛ به‌عبارت دیگر، با این ارزیابی اثر واقعی عمل تقنینی بررسی خواهد شد (مدر، ۱۳۹۰: ۳۱۲). بنابراین ارزیابی تأثیرات قانون فرایندی است که تأثیرات قانون را در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، محیط‌زیست و اقتصادی بررسی می‌کند.

با توجه به آنچه گفته شد، لازم و ضروری است که در ساختار هر کشوری ارزیابی تأثیرات قانون وجود داشته باشد. در ایران در خصوص ارزیابی تأثیرات قانون آنچه نگاشته شده، بیشتر به کلیات و مبانی ارزیابی تأثیرات قانون پرداخته شده است. برای نمونه می‌توان به مقاله «راهنمای سیاستگذاری در قانونگذاری: بررسی الگوی ارزیابی تأثیرات قانون» اشاره کرد. در این مقاله آنچه مورد توجه واقع شده است، تعریف و ضرورت ارزیابی تأثیرات قانون و سیر تحول فرایند ارزیابی تأثیرات قانون در برخی کشورهاست. مورد دیگر که می‌توان برای نمونه

به آن اشاره کرد، کتاب *ارزیابی تأثیرات قانون (بزراری برای قانونگذاری بهتر)* است که در این نوشته نیز ضمن بیان تعریف و سابقه ارزیابی تأثیرات قانون، ابزارهای لازم و نهادهایی که باید در ارزیابی تأثیرات قانون نقش داشته باشند، ارائه و در انتها زمینه‌های لازم برای ورود به عرصه ارزیابی تأثیرات قانون بیان شده است. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نیز گزارشی با عنوان «آسیب‌شناسی ارزیابی اجرای قانون» تهیه کرده که در این گزارش نیز ضمن تبیین ارزیابی تأثیرات قانون، بخشی از این فرایند یعنی ارزیابی اجرای قانون مورد توجه قرار داده شده است و ضعف‌های این بخش، بررسی و راه‌حلهایی نیز برای آن بیان شده است. اما در این نوشته با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی سعی خواهد شد یکی از مهم‌ترین نهادهایی که در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون باید مشارکت داشته باشد، بررسی شود. بر این اساس این نوشته در پی پاسخگویی به این پرسش است که مجلس شورای اسلامی ایران با توجه به وظایف و اختیارات خود چه جایگاهی در ارزیابی تأثیرات قانون دارد؟ برای پاسخ به این پرسش ابتدا دو وظیفه مهم مجلس شورای اسلامی بررسی خواهد شد و اثبات می‌شود که مجلس با توجه به این دو ویژگی باید ارزیابی تأثیرات قانون را انجام دهد و سپس ساختار و امکاناتی که مجلس شورای اسلامی برای تحقق این وظیفه دارد، بررسی می‌شود.

۱. وظایف مجلس

مهم‌ترین وظایف در نظر گرفته‌شده برای مجلس، وظیفه قانونگذاری و نظارت است (مؤتمنی طباطبایی، ۱۳۸۴: ۱۱۴). این وظایف علاوه بر اینکه بسیار مهم‌اند، گستره زیادی را نیز در برمی‌گیرند، بنابراین جنبه‌های مختلفی را شامل می‌شوند. اصل ۷۱ قانون اساسی که به وظیفه قانونگذاری مجلس اشاره دارد، بیان می‌کند: «مجلس شورای اسلامی در عموم مسائل در حدود مقرر در قانون اساسی می‌تواند قانون وضع کند»؛ بنابراین با توجه به این اصل و عبارت «عموم مسائل» به مجلس شورای اسلامی اجازه داده شده است که در حوزه‌های مختلف کشور قانون وضع کند و این بیانگر این مطلب است که وظیفه قانونگذاری مجلس بسیار گسترده است و با اندکی مسامحه می‌توان گفت مجلس می‌تواند در همه حوزه‌ها قانون وضع کند؛ از این رو وظیفه قانونگذاری مجلس بسیار پیچیده است و به دقت فراوان نیاز دارد. در کنار این وظیفه، برای مجلس وظیفه نظارت نیز در نظر گرفته شده است. با توجه به اصل ۷۶ قانون اساسی «مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحص در تمام امور کشور را دارد»؛ بنابراین از این اصل و برخی دیگر از اصول قانون اساسی نیز استفاده می‌شود که مجلس می‌تواند در همه حوزه‌های کشور ورود کند و بر آن حوزه‌ها نظارت داشته باشد. در این صورت این وظیفه مجلس نیز بسیار گسترده خواهد بود و پیچیدگی زیادی را نیز به‌همراه خواهد داشت. با توجه

به این وظایف، مجلس شورای اسلامی در تمام حوزه‌های مهم از جمله سیاست، اقتصاد، فرهنگ و زیست‌محیطی تأثیرگذار خواهد بود و این حوزه‌ها همان حوزه‌های ارزیابی تأثیرات هستند. با توجه به این مطلب در این بخش سعی خواهد شد این دو وظیفه مجلس شورای اسلامی با تأکید بر ارزیابی تأثیرات قانون تبیین شود.

۱-۱. قانونگذاری

امروزه اهمیت قانون و تأثیرات آن، بر کسی پوشیده نیست. قانون آنچنان مهم است که می‌توان آن را مهم‌ترین عنصر هر نظام حقوقی دانست. با توجه به این اهمیت، قانونگذاری از مهم‌ترین اختیاراتی است که هر حکومتی از آن بهره می‌برد و با استفاده از این صلاحیت، قوانین را در جهت اهداف تعیین‌شده برای خود وضع می‌کند و از آن‌ها به‌عنوان وسایلی برای رسیدن به اهداف خود استفاده می‌کند؛ بنابراین نهادی که این وظیفه حکومت یعنی قانونگذاری به آن سپرده شود، جایگاه بسیار مهمی در ساختار حکومت خواهد داشت. در نظام جمهوری اسلامی ایران، مجلس شورای اسلامی مهم‌ترین رکن تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی در جهت اداره کشور است و وظیفه وضع قانون و اصلاح و نسخ برخی از قوانین را بر عهده دارد (رحیمی و ساجدی، ۱۳۹۹: ۱۲۳). بنابراین اصلی‌ترین و مهم‌ترین وظیفه مجلس، قانونگذاری است. با توجه به این مطلب نکته مهمی که باید به آن دقت شود، این است که هر آنچه در تعریف قانون و در قلمرو قانون جای می‌گیرد، در حیطه صلاحیت و وظایف مجلس قرار می‌گیرد (قاضی شریعت‌پناهی، ۱۳۹۰: ۲۱۳). حال اگر چرخه قانونگذاری را به‌طور خلاصه شامل چهار بخش زیر بدانیم: ۱. تهیه پیش‌نویس و ارائه پیشنهاد، ۲. مرحله شور و رایزنی و تصویب، ۳. مرحله اجرا و نظارت بر اجرا و ۴. مرحله اصلاح قانون (وکیلان و مرکزالمیری، ۱۳۹۵: ۴۵)، در این صورت خیلی واضح خواهد بود که ارزیابی تأثیرات قانون نیز در حیطه صلاحیت‌ها و وظایف مجلس خواهد بود، زیرا ارزیابی تأثیرات قانون به بررسی رابطه محتوای قانون با تأثیرات آن در محیط واقعی اجتماع می‌پردازد. پس یکی از اموری که می‌تواند مجلس را در بخش قانونگذاری کمک کند، فرایند ارزیابی تأثیرات قانون است، چراکه با ارزیابی تأثیرات قوانین موجود که براساس داده‌های تجربی اثبات شده‌اند، می‌توان به قضاوت عینی در خصوص قوانین دست یافت و این بررسی تأثیرات و کارایی یک قانون موجود به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از عملکرد یک مجلس در نظر گرفته می‌شود (Bauer & Wittholz, 2002: 6). با در نظر گرفتن ویژگی بررسی تأثیرات قوانین در محیط اجتماع، برای تهیه قانون مراحل ذیل براساس روش‌شناسی تقنینی در نظر گرفته شده است: ۱. تعریف و تحلیل مسئله‌ای که

قانونگذاری راه‌حل آن است، ۲. تعیین اهداف قانون، ۳. بررسی ابزاری که می‌تواند مسئله را حل کند و انتخاب ابزار، ۴. پیش‌نویس محتوای قانون، ۵. تصویب رسمی، ۶. اجرا، ۷. ارزیابی معطوف به گذشته، و ۸. تصویب قانونی مبتنی بر ارزیابی معطوف به گذشته در صورت ضرورت (مدر، ۱۳۹۰: ۳۰۸). همه این فرایندها با پیش‌شرط ارزیابی تأثیرات قانون محقق می‌شود و تمامی این مراحل در تعریف قانون و در قلمرو قانون جای می‌گیرد، زیرا قانونگذاری اعم از وضع قانون جدید یا اصلاح یا تغییر قانون موجود است (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۸۴: ۱۰۹). بنابراین ارزیابی تأثیرات قانون نیز در حیطه صلاحیت و وظیفه قانونگذاری مجلس قرار می‌گیرد.

با توجه به مراحل بیان‌شده برای تهیه قانون، مراحل تهیه قانون را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد و در هر دوره مراحل لازم برای ارزیابی تأثیرات قانون را در نظر گرفت. این سه دوره عبارت‌اند از:

۱. اقداماتی که پیش از تصویب قانون باید صورت بگیرد، شامل تعریف و تحلیل مسئله و تعیین هدف قانون به صورت روشن و واضح. اقدامات این دوره بسیار مهم است، زیرا با تعریف مسئله‌ای که قانونگذاری برای آن صورت خواهد گرفت و همچنین تعیین هدف قانون، در آینده معیار و ملاک برای ارزیابی تأثیرات قانون به دست خواهد داد. با کمک این معیارها می‌توان قانون را ارزیابی کرد که تأثیر مثبت داشته است یا خیر؛ بنابراین در ابتدا باید مشخص شود که با اجرای قانون مصوب مجلس، انتظار می‌رود چه اتفاق مثبتی بیفتد و چه مسئله‌ای حل شود. در این صورت نقشه راه تصویب قانون روشن‌تر شده و معیارهای ارزیابی و پایش آثار قوانین قابلیت بیشتری برای تبیین شدن خواهند داشت (عبدالاحد و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۵).
۲. اقداماتی که هنگام تصویب قانون باید صورت بگیرد. در این دوره باید ابزارهای مختلفی که می‌توانند این مسئله را حل کنند، بررسی و هزینه و فایده آن‌ها مورد توجه قرار گیرد و مناسب‌ترین ابزار برای حل مسئله انتخاب شود و پیش‌نویس قانونی آن تهیه شود و به تصویب رسمی برسد و پس از آن به اجرا دربیاید. برای مؤثرتر کردن ارزیابی تأثیرات قانون در این دوره باید از مشورت با کارشناسان متخصص و گروه‌های ذی‌نفع استفاده کرد. همچنین تحلیل هزینه‌ها و فایده‌ها باید به‌طور صحیح صورت گیرد (زرشکن عابد، ۱۳۸۷: ۱۶).
۳. اقداماتی که پس از به اجرا درآمدن قانون باید صورت بگیرد و شامل ارزیابی معطوف به گذشته است، یعنی باید بررسی شود قانونی که به اجرا درآمده، چه آثاری را برجای

گذاشته است و در صورت نیاز، قانون جدیدی مبتنی بر این ارزیابی تصویب شود. در این دوره باید بررسی شود با توجه به هدفی که برای تصویب قانون بیان شده بود، آیا این هدف محقق شده است؟ همچنین تأثیرات اجرایی شدن این قانون بر حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی ارزیابی شود. پس از بررسی همه این موارد می‌توان در خصوص تأثیرات مثبت و منفی قانون موردنظر به درستی اظهارنظر کرد و در صورت نیاز، قانون را اصلاح یا قانون جدیدی مبتنی بر این بررسی‌ها وضع کرد. بنابر توضیحات داده شده، مجلس شورای اسلامی با توجه به وظیفه قانونگذاری که بر عهده دارد، باید ارزیابی تأثیرات قانون را نیز بخشی از فرایند تهیه قانون بداند، در واقع ارزیابی تأثیرات قانون را موضوعی خارج از قانونگذاری نداند؛ هرچند برای اجرایی شدن آن به کمک گرفتن از سایر نهادها و استفاده از اختیارات آنان نیاز است، اما این موضوع منجر نمی‌شود که مجلس شورای اسلامی از زیر بار این وظیفه مهم شانه خالی کند و تدابیری برای عملیاتی شدن فرایند ارزیابی تأثیرات قانون در نظر نگیرد.

۲-۱. نظارت

وظیفه مهم دیگری که به مجلس شورای اسلامی سپرده شده است، نظارت است. مفهوم اصطلاحی نظارت در حوزه حقوق و قانون اساسی در عین تناسب با مفهوم لغوی، از آن فراتر است. در قانون اساسی بدون ذکر تعریفی از نظارت، در اصول متعدد به مصادیق آن اشاره شده است. همچنین فصلی از آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی به‌عنوان «نظارت» اختصاص یافته است. با در نظر گرفتن همه موارد می‌توان نظارت مجلس را بدین صورت تعریف کرد: اختیار و صلاحیتی است که هدف از اعمال آن واریسی و کنترل اجرای صحیح قانون توسط همه ارکان، نهادها و مقام‌های دولتی و حکومتی است. همچنین اعمال نظر و صلاحدید سیاسی نمایندگان در مورد چگونگی شکل‌گیری و انتخاب هیأت وزیران و ساختار و سازمان تشکیلاتی دولت به‌منظور جلوگیری از هرگونه خودکامگی توسط نهادها و مقام‌های اجرایی و اداری و حفظ و حراست از حقوق مردم و حصول اطمینان از اداره صحیح و کاراد کشور است (توازن‌زاده و همکاران، ۱۳۸۵: ۲). با توجه به تعریف مذکور از نظارت مجلس، می‌توان انواع مختلفی از نظارت را برای مجلس در نظر گرفت. انواع نظارت مجلس شورای اسلامی که از قوانین قابل استفاده‌اند عبارت‌اند از: ۱. نظارت سیاسی و پارلمانی، ۲. نظارت تأسیسی و تشکیلاتی، ۳. نظارت اطلاعاتی، ۴. نظارت مالی و بودجه‌ای و ۵. نظارت استصوابی (توازن‌زاده و همکاران، ۱۳۸۵: ۳).

چنانکه بیان شد، یکی از انواع نظارت‌های مجلس شورای اسلامی، نظارت اطلاعاتی است. با توجه به وظیفه نظارت اطلاعاتی که بر عهده مجلس شورای اسلامی است، این نهاد با استفاده از اطلاعات حاصل از این نظارت می‌تواند ارزیابی تأثیرات قانون را انجام دهد، زیرا از سازوکارهای نظارت اطلاعاتی مجلس حضور نمایندگان ناظر در مجامع و شوراهای دولتی و عمومی است. از این طریق مجلس شورای اسلامی می‌تواند در جریان عملکرد امور اجرایی مهم و تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اقتصادی و اجتماعی کشور قرار گیرد تا در صورت لزوم و به تناسب امور دست به اقدامات لازم نظارتی و کنترلی بزند یا پس از انجام بررسی‌های لازم و کارشناسی‌های لازم به اصلاح قوانین مربوط اقدام کند یا در صورت فقدان راهکار قانونی به رفع خلأ قانونی مبادرت ورزد (زارعی، ۱۳۸۴: ۲۷۹)؛ بنابراین مجلس تنها شأن تقنینی ندارد، بلکه شأن نظارتی نیز دارد و قانونگذاری کارآمد گاهی از مسیر نظارت عبور می‌کند (طحان‌نظیف، ۱۳۹۹). همواره باید این نکته را در نظر داشت که ممکن است قوانین مصوب، خالی از نقص و ایراد نباشند و در مسیر اجرا، با مشکلاتی مواجه شوند که قبل از تصویب در نظر گرفته نشده باشند و بعضاً مشکلاتی را برای مضمولان خود ایجاد کنند، به‌ویژه در مواردی که قوانینی وضع شود که این قوانین آثاری به‌همراه داشته باشند و این آثار، ارتباط روشنی با بُعد تخصصی و موضوع مستقیم خود نداشته باشند. برای مثال تصویب قانونی با موضوع اقتصادی ممکن است آثار فرهنگی بسیاری برای مردمان ساکن حوزه اجرای آن قانون ایجاد کند که از دید تصویب‌کنندگان مغفول مانده است (عبدالاحد و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۴)؛ بنابراین همواره این ضرورت وجود دارد که باید قوانین مصوب پایش و ارزیابی شوند تا کارآمدی و آثار آنها، ارزیابی شوند تا در صورت ناکارآمد بودن و به‌همراه داشتن آثار سوء که این آثار در تحلیل‌های قبل از تصویب پیش‌بینی نشده بودند، قوانین مصوب را در صورت نیاز تغییر داد. در نتیجه این امر زمانی اتفاق خواهد افتاد که مجلس شورای اسلامی وظیفه نظارت خود را به‌درستی انجام داده باشد، چراکه با نظارت مجلس شورای اسلامی این آثار سوء و ضعف‌های قانونی مشخص می‌شود.

علاوه‌بر این می‌توان نظارت مجلس را شامل نظارت بر خط‌مشی هم دانست و اگر تعریفی را که کرک پاتریک از مفهوم Regulation ارائه داده است، بپذیریم که منظور از این مفهوم را هر اقدام حکومتی در جهت تأثیر بر رفتار فردی و گروهی دانسته است (کرک پاتریک، ۱۳۹۱: ۲)، در این صورت می‌توان معنایی عام برای این واژه در نظر گرفت و معنای آن را، مقررات یا مقررات‌گذاری توسط هر یک از نهادهای حکومتی اعم از قوای سه‌گانه یا هر مرجع صالح مقررگذاشته حکومتی دانست. با توجه به این مطلب تمام مصوبات مجلس، شامل ارزیابی تأثیرات می‌شوند و روش‌های ارزیابی تأثیرات قانون در رابطه با آن قابل اعمال است

(مرکزالمیری، ۱۳۹۱: ۵). در خصوص خط‌مشی‌های مصوب مجلس نیز می‌توان روش‌های ارزیابی تأثیرات را اعمال کرد و چنانکه گفته شد، مجلس می‌تواند بر خط‌مشی‌های مصوب خود نظارت داشته باشد. منظور از خط‌مشی‌های مصوب مجلس شورای اسلامی، خط‌مشی‌های تقنینی است که توسط نمایندگان مجلس قانونگذاری از طریق ارائه طرح‌ها یا لوایح قانونی مطرح و تصویب می‌شوند، مانند قوانین موضوعه (الوانی و شریف‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۶). بدین صورت، می‌توان هدف کلی نظارت را فراهم آوردن بازخوردی سودمند برای تصمیم‌گیری و ارائه به تصمیم‌گیران به منظور کمک به بهبود برنامه‌ها و ادامه یا توقف اجرای آن‌ها در جهت دسترسی به اهداف تعیین‌شده در نظر گرفت (حسین‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۷۶؛ به نقل از قلی‌پور، ۱۳۹۱). بدین صورت می‌توان نظارت را در همه مراحل تصمیم‌سازی مدنظر قرار داد و آن را در سه مرحله زمانی تقسیم کرد:

۱. نظارت آینده‌نگر یا پیش‌بینی؛ بدین صورت که در زمان تدوین خط‌مشی و تصمیم دلایل توجیهی خط‌مشی بررسی شود و روش کار و الگوی منطقی انجام فعالیت‌های خط‌مشی برای رسیدن به نتایج ترسیم شده و زمان و میزان تحقق نتایج برآورد شود؛
  ۲. نظارت حین اجرا؛ در این مرحله هنگام اجرای خط‌مشی این نظارت به صورت مستمر صورت خواهد گرفت؛
  ۳. نظارت پسینی؛ در این مرحله پس از اتمام اجرای خط‌مشی، خروجی‌ها، پیامدها و تأثیرات خط‌مشی بررسی می‌شود و در خصوص کارآمدی این خط‌مشی و تصمیم در تحقق اهداف خود قضاوت خواهد شد (حسین‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۷۷).
- براساس آنچه گفته شد درمی‌یابیم که وظیفه نظارت مجلس بخشی از فرایند ارزیابی تأثیرات قانون را پوشش می‌دهد؛ بنابراین مجلس شورای اسلامی زمانی وظیفه نظارت خود را کامل انجام داده است که ارزیابی تأثیرات قانون را مدنظر قرار داده باشد و سازوکار منظمی برای این بخش از وظیفه خود طراحی کرده باشد. پس ضروری به نظر می‌رسد که مجلس شورای اسلامی باید طرح مشخص و جامعی را برای ارزیابی تأثیرات قانون داشته باشد؛ زیرا همان‌گونه که توضیح داده شد، ارزیابی تأثیرات قانون ذیل وظایف اختصاصی مجلس شورای اسلامی یعنی قانونگذاری و نظارت است، هرچند دیگر نهادها نیز به تناسب وظایف خود باید مجلس را در این حیطة کمک کنند.

۲. نهادهای ارزیابی‌کننده تأثیرات قانون ذیل مجلس

با بررسی قوانین می‌توان گفت که در ساختار مجلس شورای اسلامی نهادهایی وجود دارد که با توجه به وظایف و اختیارات خود نقش بسیار مهمی در ارزیابی تأثیرات قانون دارند.

چنانکه در بند ۷ ماده ۴۵ آیین‌نامه داخلی مجلس مشاهده می‌شود، از جمله وظایف کمیسیون‌های تخصصی مجلس: «تهیه گزارش موردی و سالانه در خصوص امور اجرایی دستگاه‌ها و نحوه اجرای قوانین به‌خصوص قانون برنامه توسعه و بودجه سالانه و ارائه نکات مثبت، منفی و پیشنهاد نحوه اصلاح آن و تقدیم گزارش به مجلس جهت قرائت» است. در این ماده از کمیسیون‌های تخصصی مجلس خواسته شده است که نکات مثبت و منفی قانون و همچنین پیشنهاد نحوه اصلاح قانون، هر ساله در گزارشی به مجلس ارائه شود. با در نظر گرفتن این ماده زمانی کمیسیون‌های تخصصی مجلس می‌توانند این وظیفه را انجام دهند که ارزیابی مناسبی از قانون و تأثیر آن داشته باشند، چراکه با ارزیابی تأثیرات قانون است که کمیسیون‌های تخصصی مجلس به نکات مثبت و منفی قوانین دست می‌یابند. قانون اساسی نیز برای اینکه مجلس بتواند این وظیفه را انجام دهد، ابزار قانونی لازم را در اختیار آن قرار داده است و بنابر اصل ۷۶ قانون اساسی: «مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحص در تمام امور کشور را دارد». پس مجلس شورای اسلامی و کمیسیون‌های تخصصی آن می‌توانند در حوزه‌های تأثیر قوانین، تحقیق و تفحص داشته باشند و تأثیرات آن‌ها را ارزیابی کنند. علاوه بر این باید این نکته را در نظر داشت که براساس قانون اساسی می‌توان گفت، وظیفه ارزیابی قانون توسط مجلس فقط منحصر به قوانین بودجه و برنامه توسعه نمی‌شود، بلکه مجلس در همه قوانین حق ارزیابی کردن تأثیر قانون را دارد، چراکه قانون اساسی اجازه تحقیق و تفحص در تمام امور کشور را به مجلس داده است.

علاوه بر این باید این نکته را در نظر داشت که با گذر زمان و تغییر شرایط، همواره این امکان وجود دارد که قوانین موجود کارایی و اثربخشی خود را از دست بدهند و دیگر قادر به تحقق اهداف تعیین‌شده نباشند (Comptroller & Auditor General, 2001: 36)، چراکه ممکن است این قوانین بستر اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود را از دست داده باشند. در این صورت ضرورت دارد که قوانین مصوب پس از مدتی دوباره بررسی و ارزیابی شوند تا اگر بستر اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی که قوانین در آن بستر ایجاد شده‌اند، تغییر یافت، قوانین نیز متناسب با شرایط جدید تغییر کنند و به‌روزرسانی شوند. در نتیجه کمیسیون‌های تخصصی مجلس با توجه به اطلاعاتی که به‌دست می‌آورند، توانایی انجام این کار را خواهند داشت.

یکی دیگر از ظرفیت‌هایی که در مجلس شورای اسلامی وجود دارد و می‌توان از آن به‌منظور ارزیابی تأثیرات قانون استفاده کرد، تصویب قوانین آزمایشی است. قوانین آزمایشی چنانکه از نامشان پیداست، مبین آزمون و خطا در امر قانونگذاری هستند (منصوریان و آگاه،

۱۳۹۰: ۳۶۶). این نوع قوانین در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون بسیار استفاده می‌شوند. این قوانین برای یک دوره محدود زمانی تصویب می‌شوند تا بررسی شود که آیا این قوانین می‌توانند اهداف تعیین شده توسط قانونگذار را تأمین کنند. این قوانین ویژگی‌هایی دارند که برای ارزیابی تأثیرات قانون بسیار مناسب‌اند. برخی از این ویژگی‌ها این است که این قوانین از نظر زمانی محدودند، اهداف آن‌ها به روشنی بیان می‌شود و معیارهای ارزیابی آن‌ها نیز بیان می‌شود (مدر، ۱۳۹۰: ۳۱۲-۳۱۳). در اصل ۸۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تصویب قوانینی آزمایشی پیش‌بینی شده است و در این اصل بیان می‌شود: «مجلس در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند، در این صورت این قوانین در مدتی که مجلس تعیین می‌نماید به صورت آزمایشی اجرا می‌شود و تصویب نهایی آن‌ها با مجلس خواهد بود». علاوه بر این در ماده ۱۶۳ آیین‌نامه داخلی مجلس^۲ به کمیسیون‌های مجلس و دولت اجازه داده شده است که در مواردی می‌توانند قوانین آزمایشی تصویب کنند. این قوانین که باید در مدت معینی به اجرا گذاشته شوند، این امکان را فراهم می‌آورند که در زمان اجرای این قوانین، دولت و مجلس تأثیر قانون آزمایشی را ارزیابی کنند و در صورت نیاز، اصلاحاتی برای رفع نواقص و ضعف قانون مورد نظر پیشنهاد دهند و با رفع این نواقص قانون آزمایشی به قانون دائمی تبدیل شود؛ بنابراین کمیسیون‌های مجلس شورای اسلامی می‌توانند از این ظرفیت قانونی به منظور ارزیابی تأثیرات قانون استفاده کنند.

در مجلس شورای اسلامی، نهاد دیگری وجود دارد که با توجه به اختیارات و وظایفش، می‌توان از آن در جهت تحقق ارزیابی تأثیرات قانون استفاده کرد. این نهاد، دیوان محاسبات کشور است. این دیوان در محدوده صلاحیت خود، اختیار رسیدگی به اموری را دارد که به کیفیتی به نظارت مجلس شورای اسلامی مرتبط است (امیری، ۱۳۹۶: ۶۸) و براساس اصل ۵۴ قانون اساسی و ماده ۲۱۸ آیین‌نامه داخلی مجلس، مستقیماً زیر نظر مجلس شورای اسلامی است. در اصل ۵۵ قانون اساسی در خصوص وظیفه دیوان محاسبات کشور بیان می‌دارد: «دیوان محاسبات به کلیه حساب‌های وزارتخانه‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی و سایر دستگاه‌هایی که به نحوی از انحاء از بودجه کل کشور استفاده می‌کنند به ترتیبی که قانون مقرر می‌دارد رسیدگی یا حسابرسی می‌نماید که هیچ هزینه‌ای از اعتبارات مصوب تجاوز نکرده و هر وجهی در محل خود به مصرف رسیده باشد. دیوان محاسبات، حساب‌ها و اسناد و مدارک مربوطه را برابر قانون جمع‌آوری و گزارش تفریغ بودجه هر سال را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌نماید. این گزارش باید در دسترس عموم گذاشته شود». با

توجه به این اصل، دیوان محاسبات کشور وظیفه دارد هر ساله بر نحوه اجرای قانون بودجه کشور نظارت کند. در این نظارت علاوه بر اینکه بررسی می‌شود هزینه‌های خارج از اعتبار مصوب صرف نشده باشد، این امکان را نیز فراهم می‌آورد که دیوان محاسبات کشور به‌عنوان ارزیابی‌کننده قانون بودجه عمل کند و در گزارش خود ضمن نظرهایی که به مجلس ارائه می‌دهد، میزان موفقیت و تأثیر مثبت و منفی قانون بودجه را بیان کند. علاوه بر این در ماده ۵ قانون دیوان محاسبات عمومی کشور که وظایف و اختیارات این دیوان را بیان می‌کند، چنین آمده است: «بررسی جهت اطمینان از برقراری روش‌ها و دستورالعمل‌های مناسب مالی و کاربرد مؤثر آن‌ها در جهت نیل به اهداف دستگاه‌های مورد رسیدگی». با توجه به این ماده نیز دیوان محاسبات کشور این وظیفه و اختیار را دارد که بررسی کند آیا روش‌ها و دستورالعمل‌های مالی بیان‌شده در قانون مناسب و کارآمد بوده‌اند؟ و اگر این روش‌ها و دستورالعمل‌ها نقص و ضعف دارند، این دیوان در گزارش خود به مجلس به این موارد اشاره کند تا در صورت لزوم این روش‌ها اصلاح شوند. پس چنانکه مشاهده شد، دیوان محاسبات کشور این صلاحیت را دارد که در برخی امور نسبت به قوانین ارزیابی داشته باشد و نظرها و گزارش‌های خود را به مجلس تقدیم کند تا مجلس شورای اسلامی از این نظرها برای تدوین و تصویب قوانین بهتر استفاده کند.

با توجه به آنچه بیان شد، مجلس شورای اسلامی با استفاده از ساختار داخلی خود و نهادهایی که برای انجام وظایف خود داراست، می‌تواند فرایند ارزیابی تأثیرات قانون را مدیریت کند. برای این منظور مجلس شورای اسلامی می‌تواند هر حوزه از ارزیابی تأثیرات قانون را به کمیسیون خاص آن حوزه واگذار کند. در نتیجه می‌توان ادعا کرد که مجلس شورای اسلامی با وجود کمیسیون‌های تخصصی و ظرفیت‌های قانونی که برای آن‌ها بیان شد و ظرفیت استفاده از قوانین آزمایشی و همچنین وجود دیوان محاسبات کشور و استفاده از ظرفیت آن، از لحاظ تشکیلات ظرفیت بسیار بالایی برای تحقق ارزیابی تأثیرات قانون دارد.

۳. مجلس و مشورت با گروه‌های مدنی در ارزیابی تأثیرات قانون

مجلس نسبت به سایر نهادهای سیاسی، نخستین رکنی است که می‌تواند منعکس‌کننده اراده مردم در حکومت باشد (قاضی شریعت‌پناهی، ۱۳۹۰: ۲۲۵)، زیرا پارلمان‌ها از نمایندگانی تشکیل شده‌اند که به‌صورت مستقیم توسط مردم انتخاب می‌شوند و این نمایندگان با مردم و تمام گروه‌هایی که به‌نحوی قوانین بر آنان اثرگذار است و گروه‌های ذی‌نفع قوانین هستند، ارتباط زیادی دارند. در جمهوری اسلامی ایران نیز اعضای مجلس، نمایندگان مردم هستند که با رأی مستقیم مردم به مجلس راه می‌یابند؛ بنابراین این افراد از آنجا که به‌عنوان نمایندگان مردم

شناخته می‌شوند، باید از نظرهای مردم استفاده کنند و به‌عنوان یک نهاد حکومتی رابط میان گروه‌های ذی‌نفع قوانین و حکومت باشند. در همین زمینه تعامل اجتماعی سیاسی نمایندگان مجلس با سازمان‌های مدنی و رسانه‌های گروهی نقش مهمی در بازتاب دیدگاه این گروه‌ها به نمایندگان و هیأت‌های پارلمانی دارد و همین مسئله در آرا نمایندگان تأثیرگذار خواهد بود (Kasemets, 2001: 91).

در مرحله بررسی طرح یا لایحه قانونی در کمیسیون‌های تخصصی مجلس این امکان وجود دارد که از اشخاص حقیقی یا حقوقی خارج از مجلس دعوت کرد و با آن‌ها در خصوص قوانین موردنظر مشورت کرد. بدین‌صورت کمیسیون‌های مربوط با دعوت از اشخاص یا نمایندگان مؤسسات و نهادهای غیردولتی و اشخاص حقوقی حقوق خصوصی نظرهای آن‌ها را جویا می‌شوند و رایزنی لازم با آن‌ها را انجام می‌دهند، ولیکن تصمیم نهایی به عهده کمیسیون‌های مجلس است (رستمی، ۱۳۸۷: ۱۸۹). بنابراین مجلس شورای اسلامی می‌تواند پیش از تصویب قانون، نظرهای گروه‌های مدنی را جویا شود و ملاحظات این گروه‌ها را در قوانین در نظر بگیرد؛ همچنین پس از اینکه قوانین تصویب شدند و به مرحله اجرا درآمدند، تأثیرات قانون را با استفاده از نظرهای گروه‌های مدنی ارزیابی کند. برای تأیید این مطلب می‌توان به ماده ۱۴۳ آیین‌نامه داخلی مجلس اشاره کرد که مطابق این ماده کمیسیون‌های تخصصی مجلس می‌توانند از نمایندگان بخش‌های خصوصی و ذی‌نفعان دعوت به‌عمل آورند و نظرهای آنان را جویا شوند و در گزارشی که برای مجلس آماده می‌کنند، از نظرهای آنان استفاده کنند؛ بنابراین بخش‌های خصوصی و گروه‌های مدنی با توجه به اینکه خود در مواقعی مجری اصلی قانون هستند یا اگر مجری اصلی قانون نباشند، اجرای قوانین تأثیر مستقیم یا غیرمستقیم بر آنان خواهد داشت، از این‌رو می‌توانند مشاوران مناسبی برای نهادهای قانونگذار باشند. علاوه‌بر این ارزیابی آثار سیاست‌های کلان و نیز تأثیرات قوانین و محیط قانونی ابزاری برای حمایت از منافع جوامع مدنی و تقویت حرکت‌های ایشان برای مداخله در سیاستگذاری و تأثیر در سیاستگذاران خواهد بود (زرشکن عابد، ۱۳۸۷: ۱۵۳)؛ بنابراین نهادهای حکومتی مانند مجلس و دولت، می‌توانند با استفاده از نظرهای گروه‌های مدنی میزان تأثیرات قانون را در حیطه عمل ارزیابی و منافع این گروه‌ها را تأمین کنند.

در همین زمینه با استناد به اصل ۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز می‌توان برای مشارکت دادن گروه‌های مدنی در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون اشاره کرد. در این اصل که وظایف دولت اسلامی برشمرده می‌شود، دولت جمهوری اسلامی ایران موظف شده است تمام امکانات خود را برای انجام این وظایف به‌کار گیرد و یکی از وظایفی که دولت باید زمینه‌های

لازم برای اجرا شدن آن را فراهم آورد، وظیفه‌ای است که در بند ۸ اصل ۳ چنین بیان می‌شود: «مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش». با توجه به این بند دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است که عامه مردم را در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مشارکت دهد. یکی از موارد مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت، می‌تواند مشارکت دادن گروه‌های مدنی و مخاطبان و مشمولان قوانین در خصوص ارزیابی تأثیرات قانون باشد. به عبارت دیگر نظام جمهوری اسلامی ایران با مشورت گرفتن از این گروه‌ها می‌تواند عامه مردم را در ارزیابی تأثیرات قانون دخالت دهد و با این اقدام حکومت، عامه مردم در تعیین قوانینی که بر سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنان تأثیرگذار است، مشارکت داده می‌شوند.

با توجه به این ویژگی مجلس شورای اسلامی که اعضای آن، نمایندگان مستقیم مردم در بالاترین سطح حکومت هستند، این نهاد بهترین رابط نظام جمهوری اسلامی ایران میان گروه‌های مدنی و حکومت خواهد بود و با در نظر گرفتن همین ویژگی، شایسته است که مجلس شورای اسلامی در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون همواره نظرهای گروه‌های ذی‌نفع قوانین و سایر گروه‌های مدنی را در خصوص قوانین جویا شود.

۴. ضرورت تعیین وظایف نهادهای ارزیابی‌کننده تأثیرات قانون

برای ارزیابی تأثیرات قانون، نهادهای مختلف با توجه به وظایفی که بر عهده دارند، باید مشارکت کنند تا این فرایند پیچیده به سرانجام برسد. پرواضح است که یک نهاد به تنهایی نمی‌تواند همه جنبه‌ها و مراحل ارزیابی تأثیرات قانون را انجام دهد و در کشورهای مختلف نیز که ارزیابی تأثیرات قانون را در ساختار قانونگذاری خود جای داده‌اند و از آن بهره می‌برند، نهادهای مختلف با یکدیگر همکاری می‌کنند تا تأثیرات قانون به صورت صحیح ارزیابی شود؛ بنابراین با در نظر گرفتن شرایط و وظایف نهادهای مختلف در ساختار کشورها می‌توان به این نتیجه رسید که سه نهاد بیشترین تأثیر را می‌توانند در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون داشته باشند و در کشورهایی که ارزیابی تأثیرات قانون را به صورت جدی دنبال می‌کنند، این سه نهاد مهم‌ترین نهادهای ارزیابی‌کننده تأثیرات قانون هستند. این سه نهاد عبارت‌اند از: پارلمان، دولت و نهادهای مدنی (زرشکن عابد، ۱۳۸۷: ۱۶۲).

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به صراحت به نظارت شورای نگهبان بر مصوبات مجلس اشاره شده است. شورای نگهبان وظیفه دارد مصوبات را با توجه به قانون اساسی و شرع مورد ارزیابی و نظارت قرار دهد و در صورت مغایرت با قانون اساسی و شرع، از تصویب آن به‌عنوان قانون جلوگیری کند. در همین زمینه در اصل ۷۲ قانون اساسی آمده است:

«مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند قوانینی وضع کند که با اصول و احکام مذهب رسمی کشور یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیبی که در اصل نودوششم آمده بر عهده شورای نگهبان است.»

چنانکه مشاهده می‌شود، در این اصل آنچه در خصوص نظارت و ارزیابی قوانین مصوب جمهوری اسلامی ایران بر آن تأکید شده است، مخالفت نداشتن قوانین با شرع و قانون اساسی است و این ارزیابی با توجه به مرحله‌ای که برای ارزیابی تأثیرات قانون بیان می‌شود، مربوط به اقداماتی است که هنگام تصویب قانون باید صورت گیرد؛ اما یکی از نکات مهمی که در روند تصویب قوانین باید مورد توجه قرار بگیرد، در نظر گرفتن کارآمدی قوانین است و نباید ویژگی خاص اسلامی بودن و شرعی بودن قوانین در ایران که توسط شورای نگهبان همواره ارزیابی می‌شود، به غفلت قانونگذاران از ویژگی‌های دیگر قانونگذاری از جمله در نظر گرفتن کارآمدی قوانین منجر شود (وکیلان و مرکزالمیری، ۱۳۹۵: ۴۹). اگر در ساختار قانونگذاری ایران، شورای نگهبان وظیفه محک زدن مصوبات مجلس با شرع و قانون اساسی را بر عهده دارد، باید نهادهایی که وظیفه محک زدن قوانین به‌منظور کارآمد بودن را بر عهده دارند، کاملاً مشخص شوند تا به‌درستی وظایف خود را بشناسند و انجام دهند؛ بنابراین قانونگذار از اهمیت داشتن بررسی تأثیر قوانین مصوب در محیط اجتماع نباید غفلت کند و به همین سبب باید در فرایند قانونگذاری برای محک زدن قوانین با توجه به کارآمدی آنان و تأثیراتی که بر حوزه‌های مختلف اجتماع دارند، جایگاه ویژه‌ای را در نظر بگیرد.

در ساختار جمهوری اسلامی ایران نیز سه نهادی که مهم‌ترین نهادهای ارزیابی‌کننده تأثیرات قانون هستند، باید در فرایند ارزیابی تأثیرات قانون مشارکت داشته باشند. با توجه به این مطلب در ایران نیز دولت، مجلس شورای اسلامی و نهادهای مدنی وظیفه دارند ارزیابی تأثیرات قانون را با توجه به اختیارات و وظایف خود انجام دهند؛ اما نکته مهم این است که در قوانین ایران، قانون مصرحی وجود ندارد که به‌صورت کاملاً روشن و واضح نهادهایی که باید ارزیابی تأثیرات قانون را انجام دهند بیان کرده باشد؛ بنابراین به‌نظر ضروری می‌رسد باید قانونی وجود داشته باشد که در این قانون علاوه بر تعیین نهادهای ارزیابی‌کننده تأثیر قانون، وظیفه هر نهاد و اقداماتی را که باید به‌منظور ارزیابی تأثیرات قانون انجام دهد، مشخص کند. با وضع این قانون، نهادهایی که وظیفه ارزیابی تأثیرات قانون را با توجه به جایگاه و صلاحیت‌های خود باید انجام دهند، به‌درستی شناخته می‌شوند و اقدامات لازم را در این خصوص انجام خواهند داد.

نتیجه‌گیری

به‌منظور ارزیابی تأثیرات قانون، نهادهای مختلفی باید مشارکت داشته باشند که از مهم‌ترین آنان مجلس شورای اسلامی است. مهم‌ترین وظایف و صلاحیت‌های مجلس شورای اسلامی، قانونگذاری و نظارت است. این نوشته با تبیین درست این دو وظیفه مجلس شورای اسلامی به این نتیجه رسید که مجلس شورای اسلامی باید ارزیابی تأثیرات قانون را انجام دهد. علاوه‌بر این بیان شد مجلس شورای اسلامی به‌منظور ارزیابی تأثیرات قانون، از ظرفیت‌های بسیار مناسبی برخوردار است. تصویب قوانین آزمایشی و همچنین اختیاراتی که به کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی در آیین‌نامه داخلی مجلس داده شده است و همچنین اختیارات دیوان محاسبات کشور همگی می‌توانند به‌منظور ارزیابی تأثیرات قانون توسط مجلس استفاده شوند. علاوه‌بر این با توجه به ارتباط وسیعی که مجلس شورای اسلامی با نهادهای مدنی و ذی‌نفعان دارد و جایگاه مهم این نهاد در قانونگذاری، می‌توان ادعا کرد که مجلس شورای اسلامی جایگاه مهمی در ارزیابی تأثیرات قانون دارد و نهادهای دیگر ارزیابی‌کننده تأثیرات قانون باید با مجلس در این زمینه همکاری داشته باشند.

یادداشت‌ها

1- <https://b2n.ir/006688>.

۲. ماده ۱۶۳: «در مواردی که مجلس ضروری تشخیص دهد، طبق اصل هشتادوپنجم (۸۵) قانون اساسی اختیار تصویب آزمایشی بعضی از قوانین را که جنبه دائمی دارند به کمیسیون‌های خود و تصویب دائمی اساسنامه سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت را به کمیسیون‌های خود یا به دولت تفویض می‌کند. تبصره ۱ - دولت باید حداقل شش ماه قبل از پایان مدت آزمایشی قانون مذکور جهت تمدید یا تعیین تکلیف دائمی آن، اقدام قانونی لازم را معمول دارد. هیأت رئیسه موظف است از طریق لایحه یا طرح ترتیبی اتخاذ نماید که تا پایان زمان آزمایشی، تعیین تکلیف شده باشد. طرح یا لایحه می‌تواند به صورت ماده‌واحد و بدون تغییرات یا با اصلاح موادی از قانون آزمایشی تنظیم شود.»

منابع

الف) فارسی

۱. الوانی، سید مهدی؛ شریف‌زاده، فتاح (۱۳۸۵)، فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چ چهارم.
۲. امیری، فرهاد (۱۳۹۶)، نقش دیوان محاسبات در عملکرد بودجه سالانه کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، صفادشت: دانشگاه آزاد اسلامی.
۳. توازنی‌زاده، عباس و همکاران (۱۳۸۵)، بررسی اجمالی صلاحیت نظارتی مجلس شورای اسلامی، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی دفتر مطالعات حقوقی، شماره گزارش ۷۷۵۷.
۴. حسین‌پور، داوود و همکاران (۱۳۹۷)، «تدوین الگوی نظارت بر خط‌مشی‌های عمومی مصوب مجلس شورای اسلامی با تأکید بر حوزه امور اقتصادی»، فصلنامه مجلس و راهبرد، ش ۹۴، صص ۳۶۹-۳۹۲.
۵. رحیمی، ساجدی؛ روح‌الله، احمد (۱۳۹۹)، «مطالعه تطبیقی مفهوم قانون و ارکان قانونگذاری در نظام حقوقی ایران و مالزی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، دوره ۱۳، ش ۴۸، صص ۱۱۵-۱۴۱.
۶. رستمی، ولی (۱۳۸۷)، «مشارکت مردم در قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، ش ۱، صص ۱۷۹-۲۰۴.
۷. زارعی، محمدحسین (۱۳۸۴)، «بخش مطالعات پارلمانی: جایگاه نظارتی مجلس و اصول حاکم بر آن»، فصلنامه مجلس و راهبرد، دوره ۱۲، ش ۴۸، صص ۲۷۵-۲۸۶.
۸. زرشن‌عابد، لیلا (۱۳۸۷)، ارزیابی تأثیرات قانون: ابزاری برای قانونگذاری بهتر، ناظر علمی: بهزاد پورسید، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چ اول.
۹. طباطبایی مؤتمنی، منوچهر (۱۳۸۴)، حقوق اساسی (کلیات حقوق سیاسی و رژیم‌های مهم سیاسی معاصر)، تهران: میزان، چ سوم.

۱۰. عبدالاحد، علی و همکاران (۱۳۹۷)، آسیب‌شناسی نظام قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی دفتر مطالعات حقوقی (گروه حقوق عمومی)، شماره گزارش ۱۶۰۸۰.
۱۱. قاضی شریعت‌پناهی، سید ابوالفضل (۱۳۹۰)، *بایسته‌های حقوق اساسی*، تهران: میزان، چ چهارم.
۱۲. کرک پاتریک، کالین (۱۳۹۱)، *اصول ارزیابی تأثیرات مقررات‌گذاری و رهنمودهایی برای اجرای آن*، ترجمه مسعود فریادی، مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی (گروه مطالعات کسب‌وکار)، شماره گزارش ۱۲۴۰۱.
۱۳. مدر، لوئیس (۱۳۹۰)، «*ارزیابی تأثیرات: به‌سوی ارتقای کیفی قانونگذاری*»، *گفتارهایی در قانون و قانونگذاری*، ترجمه و تألیف حسن وکیلپان، احمد مرکز‌المیری، تهران: مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی، چ اول، صص ۳۰۶-۳۲۱.
۱۴. مرکز‌المیری، احمد (۱۳۹۱)، *آسیب‌شناسی ارزیابی اجرای قانون بررسی موردی ارزیابی‌های انجام‌شده توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در دوره هشتم*، مرکز پژوهش‌های مجلس (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)، شماره گزارش ۱۲۴۵۰.
۱۵. منصوریان، ناصرعلی؛ آگاه، وحید (۱۳۹۰)، *جایگاه قوانین آزمایشی در حقوق عمومی ایران*، مجله تحقیقات حقوقی، دوره چهاردهم، ش ۵۵، صص ۳۶۵-۴۳۴.
۱۶. وکیلپان، حسن؛ مرکز‌المیری، احمد (۱۳۹۵)، «*مقدمه‌ای بر فلسفه قانونگذاری: در تکاپوی ارتقای کیفیت قانون*»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، دوره هجدهم، ش ۵۱، صص ۲۹-۵۴.

(ب) لاتین

1. Bauer, Stephanie; Wittholz, Karen (2002), **Regulatory Impact Analysis (RIA) Developments and current practices in the EU Member States, on the EU level and in selected third countries**, Luxembourg, European Parliament.
2. Comptroller and Auditor General (2001), **Better Regulation: Making Good Use of RIA**, London.
3. <https://b2n.ir/006688>.

4. Kasemets, Aare (2001), **Impact Assessment of Legislation for Parliament and Civil Society: A Comparative Study**, ECPRD Seminar.

References

1. Alwani, Seyed Mehdi; Sharifzadeh, Fattah (2006), **Public Calligraphy Process**, Tehran: Allameh Tabatabai University Press, Fourth Edition.
2. Amiri, Farhad (2017), **The Role of the Court of Accounts in the performance of the annual budget of the country**, (Master Thesis), Safadasht: Islamic Azad University.
3. Tavaznizadeh, Abbas et al. (2006), **Overview of the Supervisory Competence of the Islamic Consultative Assembly**, Tehran: Publications of the Research Center of the Islamic Consultative Assembly, Office of Legal Studies, Report No. 7757.
4. Hosseinpour, Davood et al. (2018), "Development of a model for monitoring public policies approved by the Islamic Consultative Assembly with emphasis on the field of economic affairs, Quarterly **Journal of the Assembly and Strategy**, No. 94, pp. 392-369.
5. Rahimi, Ruhollah; Sajedi, Ahmad (2020), "Comparative study of the concept of law and the pillars of legislation in the legal system of Iran and Malaysia", **Quarterly Journal of Comparative Legal Research in Iran and the International**, Vol. 13, No. 48, pp. 141-115.
6. Rostami, but. (2008), "People's Participation in the Legislation of the Islamic Republic of Iran", Law Quarterly, **Journal of the Faculty of Law and Political Science**, Vol. 38, No. 1, pp. 204-179.
7. Zarei, Mohammad Hussein (2005), "Parliamentary Studies Section: Parliamentary Oversight Position and the Principles Governing It", **Quarterly Journal of Parliament and Strategy**, Vol. 12, No. 48, pp. 286-275.
8. Zarshkan Abed, Leila (2008), **Assessing the Impact of Law: A Tool for Better Legislation**, Scientific Supervisor: Behzad Poursaid, Tehran: Islamic Consultative Assembly Research Center Publications, First Edition.
9. Tabatabai Motameni, Manouchehr (2005), **Constitutional Law (Generalities of Political Law and Important Contemporary Political Regimes)**, Tehran: Mizan Publishing, Third Edition.
10. Abdul Ahad, Ali et al. (2018), **Pathology of the Legislative System of the Islamic Republic of Iran**, Tehran: Publications of the Research Center of the Islamic Consultative Assembly, Office of Legal Studies (Department of Public Law), Report No. 16080.

11. Judge Shariat Panahi, Seyed Abolfazl (2011), **Requirements of Constitutional Law**, Tehran: Mizan Publishing, 40th Edition.
12. Kirk Patrick, Colin (2012). "**Principles of Assessing the Impact of Regulations and Guidelines for Its Implementation**", translated by Massoud Faryadi, Research Center of the Islamic Council (Business Studies Group), Report No. 12401.
13. Dieder, Louis (2011), "**Impact Assessment: Towards Qualitative Improvement of Legislation**", Discourses in Law and Legislation, translated and written by Hassan Vakilian, Ahmad Markazmalmiri, Tehran: Islamic Council Research Center, First Edition, pp. 321-306.
14. Malmiri Center, Ahmad (2012), **Pathology of Law Enforcement Evaluation: A Case Study of Assessments Made by the Research Center of the Islamic Consultative Assembly in the Eighth Period**, Research Center of the Assembly (Business Environment Studies Group), Report No. 12450.
15. Mansoorian, Nasser Ali; Agah, , Vahid (2011), "The Position of Experimental Laws in Iranian Public Law", **Journal of Legal Research**, Vol. 14, No. 55, pp. 434-365.
16. Vakilian, Hassan; Malmiri Center, Ahmad (2016), "Introduction to the Philosophy of Legislation: In an Effort to Improve the Quality of Law", **Public Law Research Quarterly**, Vol. 18, No. 51, pp. 54-29.